

JAN KIL

Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu

WADLIWOŚĆ SKŁADU SĄDU JAKO BEZWZGLĘDNA PRZYCZYNA ODWOŁAWCZA

1. WPROWADZENIE

Na gruncie procesu karnego skutki naruszenia przepisów o składzie sądu należy rozpatrywać przede wszystkim w kontekście bezwzględnych podstaw uchylenia orzeczenia wskazanych w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k.¹, zaliczanych do kategorii bezwzględnych przyczyn odwoławczych². Uzupełniając, inne uchybienia w kompozycji składu sądu, niemieszczące się w katalogu bezwzględnych przyczyn odwoławczych, mogą stanowić względną przyczynę odwoławczą, statuowaną w art. 438 pkt 2 k.p.k., a wiążącą się z obrazą przepisów postępowania.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że przepis art. 439 k.p.k. stanowi wyjątek od zasady rozpoznawania sprawy przez sąd odwoławczy w granicach wniesionego środka odwoławczego. Odstępstwo w tym przypadku polega na uchyleniu zaskarżonego orzeczenia *ex officio*,

¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 534); dalej: k.p.k.

² P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego*, I: *Komentarz do artykułów 297-467*, red. P. HOFMAŃSKI, Warszawa 2004, s. 617; Z. MURAS, *Bezwzględne przyczyny odwoławcze w polskim procesie karnym*, Toruń 2004, s. 39 i n.; wyrok SN z 25 października 2005 r., V KK 338/05, «OSNIKW» 12/2005, poz. 121.

niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów oraz wpływu uchybienia na treść wydanego orzeczenia. W sytuacji zbiegu bezwzględnych i względnych przyczyn odwoławczych regulacja z art. 439 k.p.k. winna być stosowana przed regulacją z art. 438 k.p.k.

Celem niniejszego artykułu jest poddanie analizie bezwzględnych przyczyn odwoławczych, związanych z wadliwą kompozycją składu sądu w procesie karnym, tj. przyczyn, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. Dążąc do tego, aby niniejsze opracowanie nie miało jedynie wymiaru teoretycznego, rozważania *de lege lata* uzupełniono o propozycje legislacyjne odnoszące się do przedmiotowej materii. Przedstawiony temat jawi się jako istotny nie tylko z punktu widzenia teoretycznego, lecz także – a może przede wszystkim – z punktu widzenia praktyki polskiego procesu karnego. W tym miejscu należy bowiem stwierdzić, że prawidłowa kompozycja składu orzekającego w postępowaniu jurysdykcyjnym, zarówno pod względem jakościowym, jak i ilościowym, nie stanowi wyłącznie techniczno-organizacyjnego zagadnienia procesowego, ale posiada także istotny wymiar aksjologiczny. Należyta kreacja organu orzekającego winna być bowiem postrzegana zarówno jako rudymenarna składowa prawa do sądu, jak i determinanta zachowania standardu rzetelnego procesu czy też sprawiedliwości proceduralnej. Ze względu na powyższe nie powinna dziwić decyzja ustawodawcy, że uchybienia w zakresie kompozycji składu sądu zostały podniesione do rangi najbardziej poważnych uchybień procesowych, o których mowa w art. 439 k.p.k.

2. WYDANIE ORZECZENIA Z UDZIAŁEM OSOBY NIEUPRAWNIONEJ LUB NIEZDOLNEJ DO ORZEKANIA BĄDŹ PODLEGAJĄCEJ WYŁĄCZENIU NA PODSTAWIE ART. 40 K.P.K.

Już na gruncie kodeksu postępowania karnego z 1969 r.³ udział w wydaniu orzeczenia osoby nieuprawnionej rozumiany był zarówno

³ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96); dalej: k.p.k. z 1969 r.

wąsko – jako udział osoby w ogóle nieposiadającej uprawnień do orzekania (fałszywy sędzia), jak i szeroko – jako udział osoby nieposiadającej uprawnień do orzekania w danym konkretnym składzie sędziowskim. Druga ze wskazanych sytuacji zachodziła między innymi wówczas, gdy w składzie sądu wyższej instancji zasiadał sędzia sądu niższej instancji, nieposiadający właściwej delegacji⁴; gdy ławnik sądu niższej instancji zasiadał w sądzie wyższej instancji⁵ bądź też gdy sędzia sądu powszechnego orzekał w sądzie wojskowym⁶. Na tle kodeksu postępowania karnego z 1997 r. również niejednolicie interpretuje się pojęcie osoby nieuprawnionej do orzekania. W drodze wykładni pojęcie to bywa niekiedy zawężane jedynie do osób nieposiadających w ogóle uprawnień do orzekania. W drugim, szerszym ujęciu, jako osobę nieuprawnioną traktuje się także tę osobę, której udział w wydaniu orzeczenia nastąpił z przekroczeniem ustawowo wyznaczonych granic posiadane przez nią uprawnienia do orzekania⁷. W tym miejscu należy stwierdzić, że zaprezentowane powyżej szerokie interpretowanie pojęcia osoby nieuprawnionej do orzekania może prowadzić do kolizji zakresu znaczeniowego z innymi wskazanymi w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. bezwzględny przyczynami odwoławczymi. Jako zasadny należy zatem uznać pogląd, zawężający omawianą przesłankę do przypadków, w których osoba zasiadająca w składzie orzekającym w ogóle nie posiada uprawnień do orzekania w sądzie, tj. nie posiada tzw. *votum* sędziowskiego. Tytułem egzemplifikacji będzie to między innymi: osoba, która nie otrzymała nominacji sędziowskiej; osoba, której nominacja była nieważna; ławnik, który nie złożył przyrzeczenia, którego skreślono z listy lub którego okres kadencji upłynął; sędzia zawieszony w czynnościach służbowych przez sąd dyscyplinarny⁸.

⁴ Wyrok SN z 18 stycznia 1978 r., V KRN 198/77, «OSNIKW» 9/1978, poz. 104.

⁵ Wyrok SN z 3 marca 1976 r., IV KR 348/75, «Lex» nr 19151.

⁶ Wyrok SN z 19 kwietnia 1983 r., III KR 12/83, «Lex» nr 19919.

⁷ S. ZABŁOCKI, [w:] *Kodeks postępowania karnego, III: Komentarz*, red. Z. Gościński, Warszawa 2004, s. 142-143.

⁸ *Ibidem*, s. 143.

W wyniku nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 2003 r.⁹ treść art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. uzupełniono o przesłankę udziału w wydaniu orzeczenia osoby „niezdolnej do orzekania”. W tym zakresie, w literaturze przedmiotu zwrócono uwagę, że nowo wprowadzone przez ustawodawcę sformułowanie skutkuje potrzebą oceny uchybienia zaliczanego do bezwzględnych przesłanek odwoławczych¹⁰. Wątpliwości może wywoływać bowiem chociażby granica wyznaczająca niezdolność do orzekania osoby po spożyciu alkoholu lub możliwość orzekania osoby, u której stwierdzono chorobę psychiczną, ale znajdującą się w stanie *lucida intervalla*. Poza przesłankami faktycznymi, niezdolność sędziego do orzekania może wynika także z przyczyn o charakterze prawnym, implikujących wyłączenie sędziego z mocy prawa (art. 40 k.p.k.) lub na wniosek (art. 41 k.p.k.). Wydanie orzeczenia z udziałem sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy prawa (*iudex inhabilis*) stanowi samodzielną bezwzględną przyczynę odwoławczą. Z kolei orzekanie przez sędziego podlegającego wyłączeniu na wniosek, w trybie statuowanym w art. 41 k.p.k. (*iudex suspectus*), stanowi względną podstawę odwoławczą z art. 438 pkt 2 k.p.k.¹¹ Dystynkcja ta jawi się jako uzasadniona, skoro w art. 40 k.p.k. ustawodawca wyeksplikował sytuacje, które w sposób oczywisty mogą skutkować brakiem obiektywizmu sędziego w danej sprawie. Też cechy oczywistości nie posiadają przesłanki wskazane w art. 41 k.p.k., gdzie ponadto wymagany jest wniosek strony zainteresowanej wyłączeniem sędziego oraz uprawdopodobnienie okoliczności uzasadniających wyłączenie sędziego. Należy zatem przyjąć, że trafnie ustawodawca nie wiąże wydania orzeczenia przez sędziego, który mógłby być wyłączony od orzekania w trybie art. 41 k.p.k., z bezwzględnymi przyczynami

⁹ Ustawa z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155); dalej: nowelizacja z 2003 r.

¹⁰ P. KRUSZYŃSKI, J. KIL, *Naruszenie prawa materialnego jako podstawa wzruszenia orzeczenia*, «Roczniki Administracji i Prawa» 1/2018, s. 236.

¹¹ E. SKRĘTOWICZ, [w:] R. KMIECIK, E. SKRĘTOWICZ, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 129-134; I. ZIELINKO, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu karnym a gwarancje konstytucyjne*, «Przegląd Więziennictwa Polskiego» 94/2017, s. 127 i n.

odwoławczymi. Należy podkreślić, że przepisy dotyczące wyłączenia sędziego (art. 40-43 k.p.k.) mają odpowiednie zastosowanie do ławników (zob. art. 44 k.p.k.).

3. NIENALEŻYTE OBSADZENIE SĄDU LUB NIEOBECNOŚĆ KTÓREGOKOLWIEK Z JEJEGO CZŁONKÓW NA CAŁEJ ROZPRAWIE

Bezwzględną przyczyną odwoławczą stanowi nienależyta obsada sądu, o której mowa w art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* (odpowiednik art. 388 pkt 2 k.p.k. z 1969 r.). Zakres pojęciowy użytego przez ustawodawcę sformułowania „sąd był nienależycie obsadzony”, w obecnym stanie prawnym, w następstwie uchylenia art. 101 k.p.k., obejmuje przyczyny nieważności wymienione w treści uchylonego przepisu, które obecnie można uznać jako powód nienależytej obsady sądu¹². Pojęcie „sąd nienależycie obsadzony” nie zostało przez ustawodawcę zdefiniowane. Powinno być ono zatem interpretowane zgodnie z regułami języka polskiego jako antonim terminu użytego w znaczeniu pozytywnym, tj. „sąd należycie obsadzony”. Desygnatem terminu „należycie” są pojęcia: „tak, jak należy, jak być powinno, jak potrzeba, właściwie, odpowiednio”¹³. Z kolei określenie „obsadzić – obsadzać” wyjaśniane jest na gruncie językowym jako: „powierzyć komuś jakieś stanowisko lub jakąś funkcję”¹⁴. Za obsadę należytą należy wobec tego uznać skład powołany w danej sprawie w sposób przepisany prawem, jak również odpowiadający liczbowo oraz jakościowo (stosunek sędziów zawodowych do ławników) warunkom określonym w ustawie dla danej kategorii spraw w danym postępowaniu.

W judykaturze i w literaturze przedmiotu utrwalił się pogląd, że sądem nienależycie obsadzonym w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. jest taki sąd, którego skład orzekający w konkretnej sprawie różni się od składu przewidzianego w ustawie jako wyłączny dla

¹² J. KOSONOĞA, *Nienależyta obsada sądu jako przesłanka uchylenia orzeczenia*, «Białostockie Studia Prawnicze» 1/2018, s. 78.

¹³ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/nale%C5%BCycie.html> (dostęp 3 grudnia 2020 r.).

¹⁴ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/obsadzi%C4%87.html> (dostęp 3 grudnia 2020 r.).

tej kategorii spraw w sądzie określonego szczebla i w trybie przepisany dla tych spraw¹⁵. Przesłanka nienależytej obsady sądu w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. zachodzi w przypadku wadliwej obsady sądu wydającego zaskarżone orzeczenie, a nie orzeczenie incydentalne, zapadające w toku prowadzonego postępowania¹⁶. Podobnie, nie stanowi bezwzględnego powodu odwoławczego wadliwość obsady sądu wezwanego (art. 396 § 1 i 2 k.p.k.) czy przeprowadzenie czynności dowodowej bez udziału sądu wezwanego zgodnie z art. 177 § 1a k.p.k.¹⁷ Nienależyta obsada sądu zachodzi wówczas, gdy była ona nieprzewidziana dla danej kategorii spraw lub gdy sąd orzekał w składzie w ogóle nieznanym ustawie¹⁸. Zarówno w judykaturze, jak i w literaturze przedmiotu kwestia kwalifikowania składu sądu wydającego skarżone orzeczenie, w kontekście zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych, które wynikają z niedookreśloności zwrotu „sąd był nienależycie obsadzony”. W kontekście powyższego nie została przykładowo jednoznacznie rozstrzygnięta kwestia, czy każda niezgodność składu sądu z przepisem ustawy stanowi bezwzględną przyczynę odwoławczą, czy też możliwe jest jej miarkowanie. Zasadniczo na tym tle ugruntowały się dwa stanowiska. Pierwsze z nich, które można określić jako stanowisko legalistyczne, zakłada, że każda obsada sądu niezgodna z przepisami ustawy jest na tyle istotna, że stanowi bezwzględny powód uchylenia

¹⁵ Uchwała SN z 20 listopada 1997 r., I KZP 30/97, «Lex» nr 31020; P. CZARNECKI, *Kontrowersje wokół wyznaczania sędziów w sprawach karnych na tle zasady uczciwego procesu*, «Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych» 1/2007, s. 30.

¹⁶ Wyrok SN z 11 sierpnia 1999 r., V KKN 229/99, «Lex» nr 37477.

¹⁷ J. KOSONOĞA, *op. cit.*, s. 67.

¹⁸ Z. MURAS, *op. cit.*, s. 83 i n.; J. KOSONOĞA, *op. cit.*, s. 65; postanowienie SA w Katowicach z 1 lipca 2004 r., II AKZ 518/04, «Lex» nr 149704; wyrok SN z 19 sierpnia 2009 r., V KK 144/09, «Lex» nr 519639; wyrok SA w Lublinie z 29 września 2009 r., II AKa 192/09, «Lex» nr 550483; postanowienie SN z 13 października 2010 r., IV KK 250/10, «Lex» nr 2103756; wyrok SN z 5 lipca 2012 r., V KK 57/12, «Lex» nr 1232151; wyrok SA we Wrocławiu z 25 stycznia 2013 r., II AKa 12/13, «Lex» nr 1286705; wyrok SA we Wrocławiu z 26 sierpnia 2015 r., II AKa 195/15, «Lex» nr 1798765.

orzeczenia¹⁹. W przypadku niezgodności obsady sądu z ustawą wykładnia językowa normy z art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. wyłącza możliwość przyjęcia, że bezwzględna przyczyna odwoławcza będzie miała miejsce li tylko w sytuacji niedochowania minimalnych wymogów ustawowych dotyczących składu sądu przewidzianych dla danej kategorii spraw, a nie będzie zachodziła w przypadku sądu „lepiej” obsadzonego, niż tego wymaga ustawa. Przeciwne stanowisko, reprezentowane stosunkowo szeroko w literaturze przedmiotu z przełomu XX i XXI w.²⁰, można określić mianem relatywistycznego. Prezentując je autorzy, przyjmując założenie o możliwości „wartościowania” nie-należytej obsady sądu, wiążą ją z bezwzględną przyczyną odwoławczą jedynie wówczas, gdy sąd orzekł w składzie niezgodnym z minimalnymi wymogami, jakie ustawa obligatoryjnie wyznacza dla danej kategorii spraw. Pogląd ten należy jednak nadal uznać za kontrowersyjny, przede wszystkim w kontekście wykładni językowej analizowanego przepisu i jego funkcji ustrojowo-procesowej. W obecnie obowiązującym porządku prawnym, jako względną przyczynę odwoławczą z art. 438 pkt 2 k.p.k. można natomiast traktować uchybienia procesowe, polegając na niewydaniu decyzji o rozpoznaniu sprawy w poszerzonym składzie sądu, jeżeli taki skład przewidziany jest fakultatywnie ustawą²¹. Podobnie, jako obsadę niestanowiącą bezwzględnej przesłanki uchylenia orzeczenia można traktować nieuzupełnienie składu w części fakultatywnej,

¹⁹ S. KALINOWSKI, *Polski proces karny*, Warszawa 1972, s. 493; E.L. WĘDRYCHOWSKA, [w:] *Nowe uregulowania prawne w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.*, red. P. KRUSZYŃSKI, Warszawa 1999, 108-110; W. JASIŃSKI, *Skutki procesowe naruszenia przepisów o wyznaczaniu składu orzekającego w sprawach karnych*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. HOFMAŃSKI, Warszawa 2010, s. 982-983; wyrok SN z 6 kwietnia 1970 r., V KRN 527/70, «Lex» nr 21389; uchwała SN z 24 maja 1995 r., I KZP 15/95, «Lex» nr 20752.

²⁰ M. CIEŚLAK, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 251-252; W. GRZESZCZYK, *Bezwzględne przyczyny odwoławcze w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, «Prokuratura i Prawo» 4/1995, s. 27 i n.; J. KOSONOĞA, *op. cit.*, s. 65.

²¹ D. ŚWIECKI, [w:] B. AUGUSTYNIĄK, K. EICHSTAEDT, M. KUROWSKI, D. ŚWIECKI, *Kodeks postępowania karnego*, t. II: *Komentarz aktualizowany*, «Lex»/el. 2020, art. 439 (dostęp 15 grudnia 2020 r.).

przenoszącej w myśl ustawy skład podstawowy sądu lub rozpoznanie sprawy w składzie szerszym bez wymaganego zarządzenia prezesa sądu, które ma charakter formalno-techniczny²².

Wiele kontrowersji wywołuje również problematyka braku uprawnień członka składu orzekającego do orzekania w konkretnej sprawie, w kontekście nienależytej obsady sądu. Lwią część wątpliwości wywołuje w tym zakresie udział sędziego delegowanego w wydaniu orzeczenia.

Delegowanie sędziego stanowi wyjątek od zasady ustrojowej, stanowiącej, że sędzia wykonuje obowiązki służbowe w sądzie, w którym z mocy aktu powołania wyznaczone zostało jego stanowisko służbowe. Wyjątki od powyższej zasady muszą być ściśle określone przez ustawę i nie podlegają wykładni rozszerzającej²³. Orzekanie przez sędziego w innym sądzie niż ten, w którym sędzia ma stanowisko służbowe, powoduje skutek w postaci sądu nienależycie obsadzonego w rozumieniu przepisu z art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. Nie ma przy tym znaczenia, czy uchybienie w tym zakresie stanowi następstwo naruszenia przepisów kodeksowych, czy też przepisów ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁴, które regulują sposób i tryb delegowania sędziego²⁵.

Delegowanie sędziego do pełnienia obowiązków sędziego w innym sądzie następuje w sposób i na zasadach określonych w przepisach art. 77 § 1, 8 i 9 p.u.s.p. Akt delegacji legitymuje sędziego do pełnienia obowiązków w innym sądzie niż wyznaczony przez Prezydenta RP w akcie powołania. Wadliwość czy też brak aktu delegowania sędziego lub udzielenie delegacji przez niewłaściwy organ powodują skutek w postaci nienależytej obsady sądu, w którego składzie zasiadał ten sędzia²⁶. Należy

²² W. GRZESZCZYK, *Kasacja w procesie karnym (według noweli do kodeksu postępowania karnego z dnia 29 czerwca 1995 r.)*, Warszawa 1996, s. 29; wyrok SN z 22 kwietnia 1971 r., II KR 14/71, «Lex» nr 18315; uchwała SN z 20 listopada 1997 r., I KZP 30/97, «Lex» nr 31020; wyrok SN z 24 sierpnia 2005 r., WK 17/05, «Lex» nr 163963.

²³ T. ERECIŃSKI, J. GUDOWSKI, J. IWULSKI, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, red. J. GUDOWSKI, Warszawa 2009, s. 266-267; J. KOSONOĞA, *op. cit.*, s. 69-70.

²⁴ Ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 2072), dalej: p.u.s.p.

²⁵ Wyrok SN z 7 kwietnia 2016 r., IV KK 391/15, «Lex» nr 2044495.

²⁶ Wyrok SN z 1 października 2002 r., V KK 114/02, «Lex» nr 55231.

przy tym pamiętać, że, jak rozstrzygnięto w orzecznictwie, przykładem wadliwego aktu delegowania nie jest delegowanie sędziego przez sekretarza lub podsekretarza stanu, w zastępstwie albo z upoważnienia Ministra Sprawiedliwości, a sąd z udziałem tak delegowanego sędziego nie jest sądem nienależycie obsadzonym²⁷. W kontekście powyższego należy podkreślić, że kontrola wewnętrzna i zewnętrzna istnienia oraz prawidłowości aktu delegowania sędziego jest w obecnym stanie prawnym bardzo utrudniona, co stanowi rezultat unormowania z art. 77 § 10 p.u.s.p., zgodnie z którym to przepisem aktu delegowania nie dołącza się do akt spraw sądowych, ale tylko do wykazu służbowego sędziego. W ślad za tym, w orzecznictwie utrwalony został pogląd, że niedołączenie do akt sprawy aktu delegowania sędziego orzekającego w sprawie nie stanowi przesłanki uchylenia zaskarżonego orzeczenia w żadnym trybie. W takiej sytuacji stronom postępowania pozostaje jedynie wystąpić o stosowne dokumenty dotyczące delegowania danej osoby do składu orzekającego w drodze dostępu do informacji publicznej względnie zwrócić się do sądu odwoławczego o zasięgnięcie stosownej informacji bądź w drodze stosownego wniosku procesowego, bądź postawienia, niejako „w ciemno”, stosownego zarzutu odwoławczego. Żadna z opisanych możliwości nie wydaje się jednak w pełni satysfakcjonująca. Z tych też względów należy w tym miejscu sformułować postulat natury praktycznej, stworzenia instytucjonalnego instrumentu pozwalającego stronom postępowania na szybką weryfikację prawidłowości aktu delegowania sędziego. Skutecznym rozwiązaniem omawianego problemu byłoby, jak się wydaje, stworzenie dostępnej dla stron postępowania informatycznej bazy danych, dotyczącej osób pełniących funkcje orzecznicze w polskim wymiarze sprawiedliwości, w ramach której to bazy publikacji podlegałyby dokumenty, potwierdzające zachowanie wymogów ustrojowych w zakresie delegacji, czy może nawet szerzej – powołania, danej osoby na daną funkcję orzeczniczą (takie jak akty mianowania, akty delegacji, dokumenty potwierdzające spełnienie wymogów przewidzianych dla kandydatów na stanowiska sędziego, asesora czy też ławnika itp.).

²⁷ Uchwała pełnego składu SN z 14 lipca 2007 r., BSA I-4110-5/07, <https://sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/BSAI-4110-5-07.pdf> (dostęp 3 grudnia 2020 r.).

Powracając do głównego nurtu rozważań, zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą, przesłanka nienależytej obsady sądu ma miejsce również w przypadku naruszenia art. 46 § 1 *in principio* p.u.s.p., polegającego na udziale w składzie sądu więcej niż jednego sędziego innego sądu²⁸. Przypadek nienależytej obsady sądu na podstawie przepisu z art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k. ma miejsce także wówczas, gdy w treści delegacji nie zostanie indywidualnie wskazany sędzia delegowany²⁹. Skutek w postaci nienależytej obsady sądu powoduje również – w przypadku tzw. małej delegacji, o której mowa w art. 77 § 8 i 9 p.u.s.p. – brak zgody kolegium na delegowanie sędziego lub delegowanie na podstawie udzielenia blankietowej zgody przez kolegium bądź zatwierdzonej przez nie listy sędziów, którzy mają być delegowani w następnym roku kalendarzowym³⁰.

W orzecnictwie i literaturze przedmiotu prezentowany bywa pogląd, że nieprawidłowy akt delegacji sędziego orzekającego w sprawie zostaje konwalidowany w toku postępowania poprzez udzielenie prawidłowej delegacji, i to bez potrzeby ponawiania czynności uprzednio przeprowadzonych³¹. Z takim stanowiskiem trudno się zgodzić. Nie powinno bowiem budzić wątpliwości, że bezwzględne przyczyny odwoławcze obejmują cały tok postępowania w danej instancji. Fakt, że wadliwość składu sądu dotyczyła jedynie niektórych terminów rozprawy, nie powoduje dezaktualizacji bezwzględnej przyczyny odwoławczej. Przykładem powyższego będzie chociażby bezwzględna przyczyna odwoławcza

²⁸ Uchwała SN z 21 listopada 2001 r., I KZP 28/01, «Lex» nr 49485; wyrok SN z 15 marca 2005 r., II KK 414/04, «Lex» nr 149674; wyrok SN z 21 listopada 2012 r., V KK 271/12, «Lex» nr 1235909.

²⁹ Uchwała SN z 17 lipca 2012 r., I KZP 13/12, «Lex» nr 1211996.

³⁰ Wyrok SN z 22 sierpnia 2007 r., III KK 197/07, «Lex» nr 311844; wyrok SN z 12 lutego 2008 r., III KK 386/07, «Lex» nr 370243; wyrok SN z 7 maja 2008 r., III KO 21/08, «Lex» nr 549381; wyrok SN z 14 lipca 2008 r., V KK 186/08, «Lex» nr 471027; wyrok SN z 17 lipca 2008 r., V KK 222/08, «Lex» nr 420397; wyrok SN z 21 października 2008 r., III KK 288/08, «Lex» nr 465924; wyrok SN z 12 stycznia 2009 r., II KK 331/08, «Lex» nr 598010; wyrok SN z 20 stycznia 2009 r., II KK 230/08, «Lex» nr 478070; wyrok SN z 28 maja 2009 r., II KK 338/08, «Lex» nr 512951; wyrok SN z 17 maja 2011 r., III KK 104/11, «Lex» nr 795788; wyrok SN z 8 grudnia 2011 r., III KO 67/11, «Lex» nr 1101679.

³¹ Postanowienie SN z 17 stycznia 2012 r., IV KK 354/11, «Lex» nr 1128203.

w postaci udziału sędziego niezdolnego do orzekania z powodu znajdowania się w stanie upojenia alkoholowego czy też w stanie po spożyciu środków odurzających. Nawet jeśli stan, o którym mowa w zdaniu poprzedzającym, miał miejsce wyłącznie na jednym z wielu terminów rozprawy, które odbyły się w danej sprawie, to trudno zaprzeczyć, że w takiej sytuacji mielibyśmy do czynienia z wydaniem orzeczenia przez osobę niezdolną do orzekania, zwłaszcza że w orzecznictwie Sądu Najwyższego jasno wskazuje się, że „branie udziału w wydaniu orzeczenia” w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k. polega na uczestniczeniu w czynnościach procesowych prowadzących do wydania orzeczenia oraz w czynnościach finalnych ściśle związanych z jego wydaniem, tj. w naradzie, głosowaniu, sporządzeniu, podpisaniu i ogłoszeniu orzeczenia; zaniechanie uczestniczenia w czynnościach procesowych oznacza zarazem powstrzymanie się od udziału w wydaniu orzeczenia³². Powyższe uwagi należy odnieść *mutatis mutandis* do sytuacji udziału w składzie orzekającym sędziego objętego wadliwą delegacją, która następnie, w toku procesu, zostałaby wydana w sposób prawidłowy. W tej sytuacji, aby nie doszło do powstania bezwzględnej przyczyny odwoławczej, czynności uprzednio dokonane, „pod rządami” wadliwej delegacji, należałoby powtórzyć³³.

Przechodząc do kolejnego wątku, należy wskazać, że wątpliwości związane z oceną zastosowania przepisu z art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. w zakresie dotyczącym się nieprawidłowej obsady sądu mogą wiązać się także z tymi regulacjami, w których skład sądu ustawodawca pozostawił uznaniu sądu bądź organu sądowego, w granicach zakreślonych prawem. W szczególności mowa tu chociażby o art. 28 § 3 k.p.k., zgodnie z którym sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu nie w składzie jednego sędziego, ale w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników, ze względu na szczególną zawilość sprawy lub jej wagę; koherentnie na podstawie z art. 30 § 1 i 2 k.p.k. prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy na posiedzeniu albo

³² Postanowienie SN z 23 marca 2011 r., I KZP 33/10, «Lex» nr 738272.

³³ Por. D. KARCZMARSKA, *Bezwzględne przyczyny odwoławcze a dopuszczalność konwalidacji orzeczenia*, [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*, red. W. CIEŚLAK, S. STEINBORN, Warszawa 2013, s. 796-797.

na posiedzeniu odwoławczym w składzie trzech sędziów, jako wyjątek od zasady jednoosobowego orzekania w tych sprawach, ze względu na szczególną zawilość sprawy lub jej wagę. Pojęcia te usiłowano w judykaturze i w doktrynie w pewien sposób „zobiektywizować”, poprzez wskazanie kryteriów kwalifikacyjnych, na jakich powinny być oparte oceny szczególnej zawilości czy też wagi sprawy³⁴. Z punktu widzenia zastosowania przepisu z art. 439 § 1 pkt 2 *in principio* k.p.k., wydanie orzeczenia przez skład powołany w trybie z art. 28 § 3 albo art. 30 § 1 i 2 k.p.k., w sytuacji gdy rozszerzenie składu orzekającego jawiło się jako nieuzasadnione, nie powinno być oceniane jako bezwzględna przyczyna odwoławcza; w takiej sytuacji można rozważać zaistnienie względnej przyczyny odwoławczej z art. 438 pkt 2 k.p.k. Podobnie należałoby zakwalifikować potencjalne naruszenie normy z art. 25 § 2 k.p.k., która umożliwia przekazanie sądowi okręgowemu, jako sądowi pierwszej instancji, przez sąd apelacyjny na wniosek sądu rejonowego sprawy o każde przestępstwo, ze względu na szczególną wagę lub zawilość sprawy.

Rozbieżne poglądy prezentowane są w literaturze przedmiotu na kanwie składu sądu rozpoznającego w pierwszej instancji na rozprawie sprawy o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego w przypadku przestępstwa zagrożonego karą dożywotniego pozbawienia wolności. W świetle poglądów niektórych autorów sprawy te rozpoznaje skład powoływany w trybie z art. 28 § 1 k.p.k., natomiast inni autorzy opowiadają się za powoływaniem w takich przypadkach składu kwalifikowanego na podstawie przepisu z art. 28 § 4 k.p.k.³⁵. W tym miejscu należy opowiedzieć się za drugim ze wskazanych stanowisk. Naruszenia w zakresie wydania orzeczenia w wymienionych kategoriach spraw należałoby kwalifikować jako bezwzględne przyczyny odwoławcze.

Zgodnie z art. 439 § 1 pkt 2 *in fine* k.p.k. bezwzględną przyczynę uchylenia zaskarżonego orzeczenia stanowi również okoliczność, że którykolwiek z członków sądu nie był obecny na całej rozprawie. Od

³⁴ Zob. A. WAŻNY, P. CZARNECKI, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. SAKOWICZ, Warszawa 2016, s. 131-133.

³⁵ Zob. uchwała SN z 19 sierpnia 1999 r., I KZP 21/99, «Lex» nr 37092.

zasady tej obecnie obowiązująca regulacja karnoprocesowa nie zawiera wyjątków. Każdy przypadek nieobecności członka sądu na rozprawie, bez względu na czas jej trwania i fazę rozprawy, w której nastąpiła, uznawany jest za bezwzględny powód odwoławczy³⁶. Artykuł 439 § 1 pkt 2 k.p.k. nie obejmuje natomiast powołania dodatkowego sędziego lub ławnika. W świetle art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k. wymagana jest obecność każdego członka składu orzekającego na całej rozprawie, od wywołania sprawy do ogłoszenia wyroku³⁷. W judykaturze podnoszono, że w przypadku powtórzenia tej części rozprawy z udziałem wszystkich osób orzekających, w której nie uczestniczyła jedna z nich, nie zachodzi bezwzględna przyczyna odwoławcza³⁸. Pogląd ten należy uznać za słuszny. Przyjęcie odmiennego stanowiska powodowałoby, że raz powstałe uchybienie w postaci nieobecności jakiegokolwiek członka składu orzekającego na wybranym terminie rozprawy powodowałoby nieodwracalne powstanie bezwzględnej przyczyny odwoławczej, co w powiązaniu z obowiązkiem kontynuowania postępowania w sprawie aż do wydania orzeczenia, które wszak i tak podlegałoby następnie uchyleniu w instancji odwoławczej, sprowadzałoby całą sytuację *ad absurdum*. Na marginesie, należy w tym kontekście podkreślić, że powtórzenie czynności, która była wadliwa, bynajmniej nie konwaliduje jej. W takiej sytuacji wcześniej dokonana czynność wadliwa winna być całkowicie pominięta przez organ procesowy³⁹.

³⁶ Wyrok SN z 5 stycznia 2000 r., V KKN 543/97, «Prokuratura i Prawo. Orzecznictwo» 6/2000, poz. 9.

³⁷ Wyrok SN z 5 stycznia 2000 r., V KKN 534/97, «Lex» nr 40309; wyrok SN z 14 lutego 2001 r., V KKN 368/00, «Lex» nr 45475; wyrok SN z 14 grudnia 2001 r., II KKN 283/01, «Lex» nr 54975.

³⁸ Uchwała SN z 30 września 1998 r., I KZP 13/98, «Lex» nr 33744.

³⁹ K. MARSZAŁ, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 294. Por. R. KMIECIK, *Konwalidacja i konwersja wadliwych dowodów*, «Państwo i Prawo» 5/1989, s. 100. Powtórzenie czynności może mieć znaczenie z punktu widzenia ewentualnej „konwalidacji” przebiegu postępowania – zob. S. STEINBORN, *Konwalidacja wadliwej rozprawy oraz częściowe uchylenie wyroku w świetle bezwzględnych podstaw odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. (na marginesie wyroku SN z 21 listopada 2001 r., III KKN 81/01)*, «Palestra» 5-6/2003, s. 73-90. Zob. także rozważania S. Waltosia na temat konwalidacji

Pod rządami kodeksu postępowania karnego z 1928 r.⁴⁰, w literaturze przedmiotu zwracano uwagę, że pojęcie nieobecności członka sądu na rozprawie obejmuje zróżnicowane stany. Poza nieobecnością fizyczną dotyczy ono również wyłączenia percepcji psychicznej⁴¹. Pogląd ten nie wydaje się aktualny, ze względu na wprowadzenie przez ustawodawcę dwóch odrębnych bezwzględnych przyczyn odwoławczych w postaci uczestnictwa w składzie orzekającym osoby niezdolnej do orzekania (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.) oraz braku obecności któregośkolwiek członka składu na całej rozprawie (art. 439 § 1 pkt 2 k.p.k.) – tej pierwszej nie przewidywał kodeks postępowania karnego z 1928 r.⁴² W konsekwencji należy zatem przyjąć, że bezwzględna przyczyna odwoławcza w postaci „niezdolności” członka składu do orzekania (art. 439 § 1 pkt 1 k.p.k.) obejmuje również takie stany psychiczne sędziego, które powodują wyłączenie jego percepcji, czyli tzw. nieobecność psychiczną członka składu.

4. POSTULATY DE LEGE FERENDA

Przedstawiony powyżej stan niepewności prawa, związany z występowaniem na kanwie wykładni bezwzględnych przyczyn odwoławczych, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., wielu wątpliwości interpretacyjnych, jawi się jako trudny do zaakceptowania. W kontekście powyższego należy bowiem podkreślić, że bezwzględne przyczyny odwoławcze z art. 439 § 1 k.p.k. stanowią główną determinantę modelu kontroli judykacyjnej w polskim procesie karnym. Zawierają one katalog najbardziej rażących uchybień, których waga implikuje konieczność brania ich pod uwagę przez sąd odwoławczy z urzędu, niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów (zob. art. 439 § 1 *in principio*

rzeczywistej i konwalidacji pozornej – S. WALTOŚ, *Konwalidacja w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 4/1960, s. 494-498.

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 313); dalej: k.p.k. z 1928 r.

⁴¹ T. GRZEGORCZYK, *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, «Prokuratura i Prawo» 10/2000, s. 43-44.

⁴² Zob. art. 485 i 497 k.p.k. z 1928 r.

k.p.k.). Rola bezwzględnych przyczyn odwoławczych w modelu postępowania odwoławczego polskiego procesu karnego wzrosła dodatkowo wraz z wejściem w życie nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 2003 r., w wyniku której likwidacji uległa instytucja nieważności poprzez uchylenie przepisu art. 101 § 1 pkt 2 k.p.k., przy jednoczesnym rozszerzeniu listy bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. Warto również nadmienić, że w obecnie obowiązującym stanie prawnym bezwzględne przyczyny odwoławcze z art. 439 § 1 k.p.k. stanowią także podstawę nadzwyczajnych środków zaskarżenia, tj. kasacji oraz wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania karnego, jak również skargi na wyrok sądu odwoławczego.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy stwierdzić, że wszelka niepewność związana ze sposobem wykładni, a w konsekwencji sposobem stosowania w praktyce wymiaru sprawiedliwości bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k., wskazuje na potrzebę podjęcia wysiłku legislacyjnego, zmierzającego do zmiany takiego stanu rzeczy. Potrzeba ta jawi się jako tym bardziej uzasadniona, w przypadku przyjęcia – jak to ma miejsce w niniejszym opracowaniu – podejścia legalistycznego w zakresie interpretacji bezwzględnych przyczyn odwoławczych, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. Mając powyższe na względzie, zaproponować można wprowadzenie dwóch rozwiązań legislacyjnych, pozwalających na usunięcie (lub przynajmniej ograniczenie) stanu niepewności prawa, związanego z interpretacją bezwzględnych przyczyn odwoławczych związanych z niewłaściwą obsadą sądu. Na marginesie należy nadmienić, że jak się wydaje, zaproponowane rozwiązania legislacyjne mogłyby również posłużyć do usunięcia (ograniczenia) wątpliwości interpretacyjnych związanych z innymi bezwzględnymi przyczynami odwoławczymi z art. 439 § 1 k.p.k., co jednak wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

W pierwszej kolejności należy zaproponować wprowadzenie przez ustawodawcę do kodeksu postępowania karnego definicji legalnych pojęć, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. Zastosowanie takiego zabiegu pozwoliłoby na usunięcie lub przynajmniej ograniczenie rozbieżności w sposobie wykładni sformułowań z art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., doprowadziłoby do doprecyzowania ich zakresu przedmiotowego,

a tym samym ujednoliciłoby sposób ich stosowania w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości. Należy nadmienić, że wprowadzanie do aktu normatywnego definicji legalnych pojęć w tym akcie używanych stanowi cechę charakterystyczną polskiego prawodawstwa, w tym także z zakresu prawa karnego, czego przykład stanowi chociażby rozbudowana regulacja zawarta w art. 115 k.k.⁴³

Wprowadzenie definicji legalnych, o których mowa powyżej, mogłoby nastąpić w drodze dodania kolejnych paragrafów do art. 439 k.p.k. Paragrafy te mogłyby mieć następujące brzmienie: „§ 1a. Przez osobę nieuprawnioną do orzekania, o której mowa w § 1 pkt 1, rozumie się osobę, która w ogóle nie posiada statusu sędziego (ławnika) albo go posiada, ale na podstawie odrębnych przepisów lub prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub dyscyplinarnego nie może sprawować funkcji orzeczniczych”; „§ 1b. Przez osobę niezdolną do orzekania, o której mowa w § 1 pkt 1, rozumie się osobę, która miała uprawnienia do orzekania, ale ze względu na stan psychofizyczny, w jakim znajdowała się w chwili wydania orzeczenia, nie posiadała pełnej zdolności psychicznej do świadomego podejmowania decyzji”; „§ 1c. Przez nienależytą obsadę sądu, o której mowa w § 1 pkt 2, rozumie się sytuację, gdy sąd orzekał w składzie nieznanym ustawie, jak również, gdy sąd orzekał w składzie wprawdzie znanym ustawie, ale nieprzewidzianym przez obowiązujące przepisy dla danego rodzaju spraw. Nienależytą obsadą sądu jest każda nieodpowiadająca przepisom obsada, zarówno szersza, jak i węższa ilościowo, jak również niezgodna ze wskazanym w przepisach stosunkiem sędziów zawodowych do ławników. Nienależytą obsadę sądu stanowi ponadto rozpoznanie sprawy przez sędziego innego sądu, który nie miał prawidłowej delegacji do orzekania w tej sprawie w danym sądzie”. Przedstawione powyżej definicje mają rzecz jasna wymiar jedynie roboczy. Ich ostateczna treść wymagałaby pogłębionej refleksji legislacyjnej i zapewne zostałaby ukształtowana w ramach szeroko przeprowadzonego dyskursu prawniczego.

⁴³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444); dalej: k.k.

Drugą propozycją legislacyjną, której wprowadzenie mogłoby pozytywnie wpłynąć na pewność prawa w zakresie interpretacji i stosowania bezwzględnych przyczyn odwoławczych, w szczególności dotyczących niewłaściwej obsady sądu z art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., jest postulat wprowadzenia do kodeksu postępowania karnego przepisu statuującego domniemanie, zgodnie z którym w razie wątpliwości, czy dane uchybienie procesowe stanowi względną czy bezwzględną przyczynę odwoławczą, domniemywać należy, że ma ono charakter tej ostatniej. Domniemanie to można by określić mianem „domniemania bezwzględnej przyczyny odwoławczej”. Nowo proponowany przepis, chociażby w postaci § 2a art. 439 k.p.k., mógłby przyjąć następujące brzmienie: „W przypadku stwierdzenia przez sąd odwoławczy uchybienia w zakresie obsady sądu, domniemywa się, że uchybienie to stanowi uchybienie, o którym mowa w art. 439 § 1 k.p.k.”. Uchybienie, o którym mowa w zdaniu poprzedzającym, mogłoby podlegać identyfikacji bądź przez stronę postępowania, formułującą w tym zakresie stosowny zarzut odwoławczy, bądź przez sąd odwoławczy, działający *ex officio*. Wprowadzenie przedmiotowego domniemania stanowiłoby dodatkową wskazówkę interpretacyjną, pozwalającą na rozstrzygnięcie wątpliwości powstałych na kanwie względnych i bezwzględnych przyczyn odwoławczych, na korzyść tych ostatnich. Tym samym domniemanie to winno przyczynić się do ujednoczenia sposobu stosowania art. 439 § 1 k.p.k. w praktyce, jak również, mając na względzie charakter bezwzględnych przyczyn odwoławczych, wzmocnić aspekt gwarancyjny procedury.

Kontynuując przeprowadzone w akapicie poprzedzającym rozważania, należy opowiedzieć się za oparciem nowo proponowanego domniemania na konstrukcji quasi-domniemania formalnego. Dookreślenie „quasi” wynika w tym przypadku z faktu, że domniemania, jako takie, co do zasady dotyczą kwestii związanych ze stanem faktycznym. Niemniej, jak się wydaje, brak jest przeszkód do ich wykorzystania także w zakresie kwestii *stricte* prawnych, czego dobrym przykładem może być chociażby domniemanie dobrej wiary z art. 7 k.c.

Jako pierwszy domniemania formalne, jako odrębną konstrukcyjnie kategorię domniemań, wyróżnił, jeszcze w XIX w. Joseph Unger,

nazywając je prawdami tymczasowymi (*Interimswahrheiten*)⁴⁴. W literaturze określano je również mianem domniemań bez poprzednika⁴⁵. Według Zygmunta Ziemińskiego do domniemań formalnych należy zaliczyć te, w ramach których samo prawo nakazuje uznawać określony stan za istniejący, aż do momentu wykazania stanu odmiennego⁴⁶. Wyróżnienie domniemań formalnych z grupy domniemań prawnych wydaje się celowe ze względu na ich zauważalną specyfikę, szczególnie widoczną w zestawieniu z tzw. domniemaniami materialnymi. Domniemania materialne oparte są bowiem na klasycznej, trójczłonowej konstrukcji domniemania, składającej się z warunków domniemania (W), wniosku domniemania (WD) oraz związku powinnościowego, tj. normy domniemania stanowiącej nakaz uznania wniosku domniemania, ilekroć wykazane zostaną warunki domniemania⁴⁷. Można je sprowadzić do schematu „jeżeli W, to domniemywa się WD”⁴⁸. Zaliczają się do nich zarówno domniemania o fakcie, jak i domniemania o prawie. Dla uznania istnienia warunków tych domniemań, a tym samym ich wniosków wymagane są określone twierdzenia dowodowe (TD)⁴⁹. W przypadku domniemań formalnych, W ma obejmować wszelkie warunki, stąd też posłużenie się domniemaniem nie wymaga przeprowadzenia jakichkolwiek twierdzeń dowodowych w celu wykazania W⁵⁰. Można także uznać, że domniemania formalne nie posiadają w ogóle żadnych warunków domniemania (skoro bowiem warunki domniemania są spełnione zawsze, to pytanie o sens ich wyodrębnienia), a zatem można je sprowadzić do konstrukcji „domniemywa się, że WD”.

Uzasadniając postulat oparcia proponowanego domniemania dotyczącego bezwzględnych przyczyn odwoławczych na konstrukcji

⁴⁴ W. CZACHÓRSKI, *Domniemania prawne w projekcie kodeksu cywilnego polskiego*, «Państwo i Prawo» 5-6/1948, s. 53.

⁴⁵ L. MORAWSKI, *Domniemania faktyczne i reguły dowodu prima facie*, «Studia Prawnicze» 1-2/1980, s. 228.

⁴⁶ Z. ZIEMIŃSKI, *Logika praktyczna*, Warszawa 2007, s. 221.

⁴⁷ J. WRÓBLEWSKI, *Domniemania w prawie – problematyka teoretyczna*, «Studia Prawno-Ekonomiczne» 10/1973, s. 11.

⁴⁸ L. MORAWSKI, *Domniemania a dowody prawnicze*, Toruń 1981, s. 48.

⁴⁹ J. WRÓBLEWSKI, *op. cit.*, s. 19.

⁵⁰ *Ibidem*.

domniemania formalnego, należy wskazać, że winno ono wiązać sąd odwoławczy, weryfikujący dane orzeczenie w ramach kontroli judykacyjnej, *ex lege*, z chwilą wniesienia środka zaskarżenia przez uprawniony podmiot. Ponadto, okoliczność, że dane uchybienie stanowi bezwzględną, a nie względną przyczynę odwoławczą, nie jest ani faktem, ani zdarzeniem wymagającym udowodnienia jako element faktyczny sprawy, ale jest to kwestia interpretacji regulacji prawnej dotyczącej się przyczyn odwoławczych.

Domniemania formalne podlegają wzruszeniu⁵¹. Z tych też względów domniemanie zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej mogłoby zostać wzruszone na skutek podjęcia przez sąd odwoławczy odmiennej decyzji interpretacyjnej. Niemniej musiałaby się ona opierać na pogłębionej argumentacji, pozwalającej na przyjęcie, że w danej sprawie weryfikowane uchybienie nie może zostać uznane za bezwzględną przyczynę odwoławczą. Wprowadzenie proponowanego rozwiązania zmieniłoby zatem kierunek rozumowania sądu odwoławczego. W danej sprawie, w zakresie konkretnego uchybienia, mogącego potencjalnie stanowić bezwzględną przyczynę odwoławczą, należałoby odtąd wykazać, dlaczego uchybienie to nie stanowi bezwzględnej przyczyny odwoławczej, zamiast argumentować, dlaczego dane uchybienie może zostać zakwalifikowane jako uchybienie z art. 439 § 1 k.p.k.

Cechą charakterystyczną domniemań formalnych jest to, że bardzo często w ich przypadku norma domniemania nie opiera się na żadnym prawdopodobieństwie empirycznym⁵². Mimo to ustawodawca decyduje się wprowadzać do systemu domniemania formalne, gdyż mają one, w jego przekonaniu, realizować określone wartości, inne niż prawdopodobieństwo zgodności rozstrzygnięcia z rzeczywistością pozaprawną. Wszystkie te uwagi można odnieść wprost do nowo proponowanego domniemania bezwzględnej przyczyny odwoławczej.

Decyzja ustawodawcy o oparciu postulowanego domniemania na konstrukcji domniemania formalnego miałyby również niewątpliwie

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, s. 25.

charakter gwarancyjny dla stron postępowania⁵³. Pozwalałaby bowiem z większą pewnością oczekiwać na wydanie orzeczenia kasatoryjnego przez sąd odwoławczy, w przypadku uchybień mogących, chociażby potencjalnie, mieścić się w katalogu uchybień z art. 439 § 1 k.p.k. W tym kontekście należy raz jeszcze podkreślić, że uchybienia z art. 439 § 1 k.p.k. dotyczą najbardziej rudymenarnych wadliwości, godzących w podstawowe prawa i gwarancje procesowe stron, jak chociażby prawo do rozpoznania sprawy przez prawidłowo obsadzony sąd. W kontekście powyższego należy także nadmienić, że o ile domniemanie materialne nie zmienia ciężaru dowodu⁵⁴, o tyle do istoty domniemań formalnych należy to, iż stanowią one pewien typ reguł rozkładu ciężaru dowodu⁵⁵. Całkowicie zwalniają one od dowodu stronę twierdzącą zgodnie z wnioskiem domniemania i przesuują go na stronę głoszącą zdanie przeciwne⁵⁶.

Nowo proponowane domniemanie byłoby w istocie w pewnym stopniu wzorowane na regule *in dubio pro reo*, ale miałoby szerszą formułę. Po pierwsze, nie wymagałoby ono zaistnienia stanu niedających się usunąć wątpliwości. Po drugie, nie odnosiłoby się wyłącznie do strony biernej, ale rzutowałoby na sytuację procesową wszystkich uczestników postępowania. Po trzecie wreszcie, mogłoby znaleźć zastosowanie zarówno w zakresie wątpliwości natury faktycznej, jak i prawnej. Takie

⁵³ Por. J. KIL, S. KULAWIK, *Domniemanie niewinności i domniemanie dobrej wiary jako domniemania formalne*, «Rejent» 8/2014, s. 54.

⁵⁴ Chodzi tu o materialne rozumienie ciężaru dowodu. Według T. Gizberta-Studnickiego materialne rozumienie ciężaru dowodu wyraża zasada: udowodnij swoją tezę, ponieważ w razie nieudowodnienia zostanie ona odrzucona. Autor eksplikuje również rozumienie formalne („udowodnij swoją tezę, gdyż jeśli sam jej nie udowodnisz swoją akcją, zostanie ona odrzucona”) i ogólne („staraj się udowodnić swoją tezę, gdyż w przeciwnym razie osłabisz szanse jej udowodnienia i zwiększysz szanse udowodnienia tezy przeciwstawnej”) ciężaru dowodu. Por. T. GIZBERT-STUDNICKI, *Znaczenie terminu „domniemanie prawne” w języku prawnym i prawniczym*, «RPEiS» 1/1974, s. 105. Dla S. Śliwińskiego materialny ciężar dowodu polega na tym, że nieudowodniona teza upada i obciąża tego, kto jej nie udowodnił. Por. S. ŚLIWIŃSKI, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959, s. 590-599.

⁵⁵ T. GIZBERT-STUDNICKI, *op. cit.*, s. 107.

⁵⁶ L. MORAWSKI, *Domniemania faktyczne...*, s. 228.

ukształtowanie nowo proponowanego domniemania znajduje, jak się wydaje, uzasadnienie w związku zachodzącym pomiędzy prawidłową kompozycją składu sądu a prawidłowością rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu. W tym miejscu należy bowiem wyrazić zapatrywanie, że prawidłowa kompozycja składu orzekającego w postępowaniu jurysdykcyjnym, zarówno pod względem jakościowym, jak i ilościowym, nie stanowi wyłącznie techniczno-organizacyjnego zagadnienia procesowego, ale posiada także istotny wymiar aksjologiczny. W tej perspektywie należyta kreacja organu orzekającego winna być postrzegana zarówno jako rudymenarna składowa prawa do sądu, jak i determinanta zachowania standardu rzetelnego procesu czy też sprawiedliwości proceduralnej. Wartości te zdają się przeważać nad innymi wartościami, które mogłyby potencjalnie pozostawać w sprzeczności z nowo proponowanym domniemaniem bezwzględnej przyczyny odwoławczej, takimi jak chociażby zasada szybkości postępowania.

Przedstawiona powyżej możliwość stosowania domniemania bezwzględnej przyczyny odwoławczej także w zakresie wątpliwości natury prawnej może spotkać się z zarzutem, że przy stosowaniu prawa nie pojawiają się wątpliwości, których nie można usunąć w drodze wykładni. Odpowiadając na tak zarysowaną wątpliwość, można, jak się wydaje, ponownie odwołać się do sposobu postrzegania tożsamego problemu na gruncie reguły *in dubio pro reo*. Na tle obecnie obowiązującej formuły reguły *in dubio pro reo* również powstała bowiem swego czasu w doktrynie kontrowersja, czy jej działanie dotyczy wyłącznie wątpliwości natury faktycznej, czy też rozciąga się na wątpliwości natury prawnej. Część autorów wyraziła pogląd, że reguła ta może być stosowana jedynie w stosunku do wątpliwości natury faktycznej⁵⁷. Takie stanowisko nie wydaje się słuszne i z tego względu wypada opowiedzieć się za poglądem przeciwnym – jak się wydaje dominującym w piśmiennictwie⁵⁸ – zgodnie

⁵⁷ J. NELKEN, *Ciężar dowodowy w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 6/1969», s. 895; IDEM, *Zasada in dubio pro reo w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 3/1971, s. 344; A. MURZYNOWSKI, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984, s. 241; K. MARSZAŁ, *op. cit.*, s. 135.

⁵⁸ M. LIPCZYŃSKA, *Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym*, «Państwo i Prawo» 10/1967, s. 556; F. ROSENGARTEN, *In dubio pro reo*, «Nowe Prawo»

z którym omawianą regułę należy także stosować do wątpliwości natury prawnej. Nie sposób przedstawić w tym miejscu całej argumentacji przemawiającej za zasadnością wskazanego stanowiska, dlatego też nie pozostaje nic innego, jak ograniczyć się do przytoczenia poglądu Stanisława Waltośa w powyższej materii. Autor ten trafnie wskazywał, że ograniczenie reguły *in dubio pro reo* tylko do sfery dowodów jest rezultatem albo nadmiernej wiary w bezbłędne funkcjonowanie reguł wykładni prawa, albo niezwracania uwagi na to, że ograniczając regułę *in dubio pro reo* tylko do zagadnień dowodowych, można osłabić w ogóle jej znaczenie, co dodatkowo wzmacnia fakt, iż granica między faktami a prawem biegnie częstokroć niedostrzegalnie⁵⁹. Przytoczoną powyżej argumentację można, jak się wydaje, odnieść *mutatis mutandis* do kwestii stosowania nowo proponowanego domniemania także do wątpliwości natury prawnej, związanych z oceną prawidłowości składu sądu w danej sprawie.

5. KONKLUZJE

W obowiązującym stanie prawnym stosowanie przepisów z art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. stanowi wciąż przedmiot niejednolitej interpretacji. Z uwagi na polityczne, społeczne i prawne, w tym prawnomiędzynarodowe oraz konstytucyjne, znaczenie prawidłowości kompozycji składu

12/1973, s. 1787-1788; W. DASZKIEWICZ, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, Bydgoszcz 1999, s. 80; A. GABERLE, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 296-297; M. CIEŚLAK, *Dzieła wybrane*, t. I, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, red. S. Waltoś (przy współpr. M. Rusinka i S. Steinborna), Kraków 2011, s. 169; T. GRZEGORCZYK, J. TYLMAN, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 154; A. JEZUSEK, *Zastosowanie reguły in dubio pro reo przy rozstrzygnięciu zagadnień prawnych*, «Państwo i Prawo» 6/2012, s. 75; B. SYGIT, W. JUCHACZ, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2011 r., V KK 281/10*, [w:] *Prawo i administracja*, t. X, red. B. Sygit, Piła 2012, s. 288; M. ROGALSKI, [w:] *Proces karny. Część ogólna*, red. G. ARTYMIĄK, M. ROGALSKI, Warszawa 2012, s. 80; A. TĘCZA-PACIOREK, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 146; J. KIL, *Prawda w procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 112.

⁵⁹ S. WALTOŚ, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 254-255.

sądu dla realizacji funkcji prawa karnego materialnego oraz procesowego, pozostawienie znacznego marginesu swobody interpretacyjnej w stosowaniu prawa w tym zakresie stanowi zagrożenie dla pewności prawa. W zakresie pojawiających się wątpliwości interpretacyjnych dotyczących bezwzględnych przyczyn odwoławczych z art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. można wyróżnić dwa stanowiska, a mianowicie: 1) legalistyczne – traktujące każde uchybienie w składzie sądu jako istotne, naruszające prawidłowy przebieg procesu i skutkujące bezwzględnym uchyleniem zaskarżonego orzeczenia, oraz 2) relatywistyczne, które zakłada gradację i miarkowanie uchybienia z punktu widzenia jego znaczenia dla prawidłowego przebiegu procesu karnego. Na tym tle pojawiają się niekiedy i stanowiska pośrednie, próbujące pogodzić utylitaryzm procesowy z legalizmem, które swojego czasu trafnie podsumował T. Grzegorzczak, wskazując, że „w stosowaniu art. 439, z uwagi na poważne konsekwencje, jakie on niesie, należy uwzględnić *ratio legis* poszczególnych wskazanych podstaw odwoławczych, nie można bowiem traktować ich jako swoistej gilotyny niszczącej dotychczasowy proces; należy zatem możliwie ściśle interpretować te podstawy, odnosząc je przy tym – tam, gdzie to możliwe – tylko do tych części rozstrzygnięć, których dotknęło dane, a wskazane w art. 439 § 1 uchybienie”⁶⁰. Współcześnie, przede wszystkim judykatura zdaje się utrzymywać stanowisko umożliwiające wartościowanie uchybień w zakresie składu sądu, co poddaje je reżimowi przewidzianemu zarówno dla bezwzględnych, jak i względnych przyczyn odwoławczych. Wydaje się jednak, że stanowisko relatywistyczne pozostaje w sprzeczności nie tylko z *ratio legis* wprowadzenia do systemu prawa polskiego bezwzględnych przyczyn odwoławczych, lecz godzi także w gwarancyjne aspekty procedury karnej. Z tych też względów należy opowiedzieć się w tym miejscu za podejściem legalistycznym i stwierdzić, że każde uchybienie w zakresie składu sądu winno wywoływać skutek procesowy w postaci powstania bezwzględnej przyczyny odwoławczej odpowiednio z art. 439 § 1 pkt 1 lub 2 k.p.k., o ile mieściło się w zakresie orzekania, a nie stanowiło czynności technicznej czy

⁶⁰ T. GRZEGORCZYK, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 936-937.

administracyjnej sądu. Uchybienia mieszczące się w obszarze przepisów o fakultatywnym składzie sądu stanowią z kolei względną przyczynę odwoławczą, jako że ze swej istoty wymagają oceny wpływu potencjalnego naruszenia na treść zaskarżonego orzeczenia. Taka sytuacja będzie miała miejsce chociażby w przypadku powołania jednego ze składów określonych w art. 28 § 3 k.p.k. Podobny skutek łączyć należy z uchybieniem dyspozycji art. 30 § 1 *in fine* i art. 30 § 2 *in fine* k.p.k. Jako bezwzględną przyczynę odwoławczą należy natomiast traktować każde uchybienie w zakresie składu sądu orzekającego w sprawie, gdy skład ten został w sposób jednoznaczny i ścisły określony w ustawie karnoprocesowej.

Mając na względzie gwarancyjny aspekt prawidłowej obsady sądu, pozostający w ścisłej korelacji z prawem strony do sądu, jak również warunkujący zachowanie wymogów sprawiedliwości proceduralnej, nie sposób podzielić stanowiska Pawła Czarneckiego, że „jeżeli mamy wątpliwości, których nie rozwiały wszystkie dostępne metody wykładni, czy dane uchybienie stanowi przyczynę względną lub bezwzględną, zaliczmy ją raczej do tej pierwszej kategorii”⁶¹. W tym miejscu należy sformułować zgoła odmienną dyrektywę interpretacyjną, w myśl której, jeżeli mamy wątpliwości, których nie rozwiały wszystkie dostępne metody wykładni, czy dane uchybienie stanowi przyczynę względną lub bezwzględną, to, zwłaszcza na gruncie przepisów związanych z kreacją składu sądu orzekającego w sprawie karnej, uchybienie to winniśmy kwalifikować jako bezwzględną przyczynę odwoławczą.

WADLIWOŚĆ SKŁADU SĄDU JAKO BEZWZGLĘDNA PRZYCZYNA ODWOŁAWCZA

Streszczenie

Artykuł poświęcony został problematyce wadliwości kompozycji składu orzekającego w sprawach karnych w kontekście zaktualizowania się bezwzględnych przyczyn odwoławczych. W opracowaniu analizie

⁶¹ P. CZARNECKI, *op. cit.*, s. 43.

poddano dyspozycje art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., jak również omówiono występujące na kanwie rzeczony regulacji rozbieżności interpretacyjne. W publikacji sformułowano także postulaty *de lege ferenda* odnoszące się do bezwzględnych przyczyn odwoławczych związanych z wadliwą kompozycją składu sądu. W tym zakresie w artykule zaproponowano między innymi wprowadzenie definicji legalnych pojęć, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k., jak również zgłoszono postulat uzupełnienia obowiązującej regulacji karnoprosesowej o domniemanie, oparte na konstrukcji domniemania formalnego, zgodnie z którym to domniemaniem w razie powstania wątpliwości, czy stwierdzone przez sąd odwoławczy uchybienie procesowe w zakresie obsady sądu stanowi względną, czy bezwzględną przyczynę odwoławczą, należy domniemywać, że uchybienie to stanowi uchybienie, o którym mowa w art. 439 § 1 k.p.k.

A COURT'S DEFECTIVE COMPOSITION AS AN ABSOLUTE GROUND FOR APPEAL

Summary

This article considers defectively composed benches hearing criminal cases in the context of absolute grounds for appeal. I analyse the provisions of Art. 439 § 1 items (1) and (2) of the Polish Code of Criminal Procedure and discuss the interpretative doubts arising from these provisions. I put forward postulates for amendments relating to absolute grounds for appeal due to defective court composition. I suggest that the terms in Art. 439 § 1 items (1) and (2) of the Code of Criminal Procedure should be given legal definitions and that the current regime of criminal procedure should be supplemented with a presumption based on the formal presumption model, whereby in the event of doubt whether a procedural defect identified by the appellate court in respect of court composition qualifies as a relative or absolute ground for appeal, it shall be presumed that the defect is of the type described in Art. 439 § 1 of the Polish Code of Criminal Procedure.

Słowa kluczowe: proces karny; skład sądu; bezwzględne przyczyny odwoławcze; względne przyczyny odwoławcze; definicje legalne; domniemanie formalne.

Keywords: criminal procedure; court composition; absolute grounds for appeal; relative grounds of appeal; legal definitions; formal presumption.

Literatura

- CIEŚLAK M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
- CIEŚLAK M., *Dzieła wybrane*, t. I: *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, red. S. WALTOŚ (przy współpr. M. RUSINKA i S. STEINBORNA), Kraków 2011.
- CZACHÓRSKI W., *Domniemania prawne w projekcie kodeksu cywilnego polskiego*, «Państwo i Prawo» 5-6/1948, s. 46-61.
- CZARNECKI P., *Kontrowersje wokół wyznaczania sędziów w sprawach karnych na tle zasady uczciwego procesu*, «Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych» 1/2007, s. 27-43.
- DASZKIEWICZ W., *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, Bydgoszcz 1999.
- ERECIŃSKI T., GUDOWSKI J., IWULSKI J., *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, red. J. Gudowski, Warszawa 2009.
- GABERLE A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.
- GIZBERT-STUDNICKI T., *Znaczenie terminu „domniemanie prawne” w języku prawnym i prawniczym*, «Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny» 1/1974, s. 101-114.
- GRZEGORCZYK T., *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, «Prokuratura i Prawo» 10/2000, s. 31-57.
- GRZEGORCZYK T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008.
- GRZEGORCZYK T., TYLMAN J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011.
- GRZESZCZYK W., *Bezwzględne przyczyny odwoławcze w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, «Prokuratura i Prawo» 4/1995», s. 20-46.
- GRZESZCZYK W., *Kasacja w procesie karnym (według noweli do kodeksu postępowania karnego z dnia 29 czerwca 1995 r.)*, Warszawa 1996.
- HOFMAŃSKI P., SADZIK E., ZGRYZEK K., *Kodeks postępowania karnego, I: Komentarz do artykułów 297-467*, red. P. HOFMAŃSKI, Warszawa 2004.

- JASIŃSKI W., *Skutki procesowe naruszenia przepisów o wyznaczaniu składu orzekającego w sprawach karnych*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. HOŃMAŃSKI, Warszawa 2010, s. 972-983.
- JEZUSEK A., *Zastosowanie reguły in dubio pro reo przy rozstrzyganiu zagadnień prawnych*, «Państwo i Prawo» 6/2012, s. 63-75.
- KARCZMARSKA D., *Bezwzględne przyczyny odwoławcze a dopuszczalność konwalidacji orzeczenia*, [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje*, red. W. CIEŚLAK, S. STEINBORN, Warszawa 2013, s. 791-807.
- KALINOWSKI S., *Polski proces karny*, Warszawa 1972.
- KIL J., KULAWIK S., *Domniemanie niewinności i domniemanie dobrej wiary jako domniemania formalne*, «Rejent» 8/2014, s. 50-63.
- KIL J., *Prawda w procesie karnym*, Warszawa 2015.
- KMIECIK R., *Konwalidacja i konwersja wadliwych dowodów*, «Państwo i Prawo» 5/1989, s. 91-100.
- KOSONOGA J., *Nienależyta obsada sądu jako przesłanka uchylenia orzeczenia*, «Białostockie Studia Prawnicze» 1/2018, s. 63-80.
- KRUSZYŃSKI P., KIL J., *Naruszenie prawa materialnego jako podstawa wzruszenia orzeczenia*, «Roczniki Administracji i Prawa» 1/2018, s. 231-241.
- LIPCZYŃSKA M., *Znaczenie i funkcje zasady in dubio pro reo w procesie karnym*, «Państwo i Prawo» 10/1967, s. 551-563.
- MARZAŁ K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013.
- MORAWSKI L., *Domniemania faktyczne i reguły dowodu prima facie*, «Studia Prawnicze» 1-2/1980, s. 217-241.
- MORAWSKI L., *Domniemania a dowody prawnicze*, Toruń 1981.
- MURAS Z., *Bezwzględne przyczyny odwoławcze w polskim procesie karnym*, Toruń 2004.
- MURZYNOWSKI A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984.
- NELKEN J., *Ciężar dowodowy w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 6/1969», s. 880-895.
- NELKEN J., *Zasada in dubio pro reo w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 3/1971, s. 340-350.
- ROGAŁSKI M., [w:] *Proces karny. Część ogólna*, red. G. ARTYMIAK, M. ROGAŁSKI, Warszawa 2012.
- ROSENGARTEN F., *In dubio pro reo*, «Nowe Prawo» 12/1973, s. 1783-1791.
- SKRĘTOWICZ E., [w:] R. KMIECIK, E. SKRĘTOWICZ, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- STEINBORN S., *Konwalidacja wadliwej rozprawy oraz częściowe uchylenie wyroku w świetle bezwzględnych podstaw odwoławczych z art. 439 § 1 k.p.k. (na marginesie wyroku SN z 21 listopada 2001 r., III KKN 81/01)*, «Palestra» 5-6/2003, s. 73-90.

- SYGIT B., JUCHACZ W., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2011 r., V KK 281/10*, [w:] *Prawo i administracja*, t. X, red. B. Sygit, Piła 2012, s. 285-289.
- ŚLIWIŃSKI S., *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959.
- ŚWIECKI D., [w:] B. AUGUSTYNIAK, K. EICHSTAEDT, M. KUROWSKI, D. ŚWIECKI, *Kodeks postępowania karnego, II: Komentarz aktualizowany*, «Lex/el.» 2020, art. 439.
- TĘCZA-PACIOREK A., *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- WALTOŚ S., *Konwalidacja w procesie karnym*, «Nowe Prawo» 4/1960, s. 494-498.
- WALTOŚ S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009.
- WAŻNY A., CZARNECKI P., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A SAKOWICZ, Warszawa 2016.
- WĘDRYCHOWSKA E.L., [w:] *Nowe uregulowania prawne w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.*, red. P. KRUSZYŃSKI, Warszawa 1999.
- WRÓBLEWSKI J., *Domniemania w prawie – problematyka teoretyczna*, «Studia Prawno-Ekonomiczne» 10/1973, s. 7-36.
- ZABŁOCKI S., [w:] *Kodeks postępowania karnego, III: Komentarz*, red. Z. GOSTYŃSKI, Warszawa 2004.
- ZIELINKO I., *Wyłączenie sędziego w postępowaniu karnym a gwarancje konstytucyjne*, «Przegląd Więziennictwa Polskiego» 94/2017, s. 123-153.
- ZIEMBIŃSKI Z., *Logika praktyczna*, Warszawa 2007.